

Мр Самир Аличић, асистент-приправник
Правног факултета у Новом Саду

REGULA CATONIANA И SC NERONIANUM

Сажетак: *Regula Catoniana* прописује да ће легаи који је неважећи у иренуику састављања шесиамениа остиаи неважећи без обзира на моменати. У класичном периоду примена Катонове Реуле се ширила, и на крају је била формулисана као оишии принцип да прави посао који је неважећи не може остиаи важећи самим проијеком времена, а чак ни на основу промењених околности. С друге стране, изворна примена Катонијане на легаи се сужавала. Један од аката којима је сужена примена Катонијане је Неронова сенатска одлука, донесена средином првог века, којом је предвиђено да се неважећи легаи *per vindicationem* којим је шесиаиор легаио иуђу сивар смаира за важећи легаи *per damnationem*. Примена ове сенатске одлуке је проширена иуишем иумачења правника на све легаи неважеће збои иојрешног избора форме. Неронова сенатска одлука није била противна основном значењу Катонове реуле, ио коме моменати у коме је шесиаиор умро није релевантан за иишање оснажења легаи, јер ио Нероновој сенатској одлуци легаи оснажује ио иницијативи заинтересованог лица, а не проијеком времена ниши на основу промењених околности. Међуишм, дероиран је принцип до кога се дошло ширим иумачењем Катоновой правила, да се легаи који је од иочетика неважећи не може уоишии накнадно оснажити. На основу *SC Neronianum-a Regula Catoniana* је била делимично дероирана иуишем иреиорског права, али је и даље важила на плану цивилног права, будући да је легаи оснажен иуишем сенатске одлуке остиајао неважећи ио *ius civile*-у.

Кључне речи: *Regula Catoniana*, *SC Neronianum*, легаи, неважност, конвалидација, реуле, римско право.

Увод

Крајем преткласичног периода римски правници, на челу са знаменитим Квинтом Муцијем Сцеволом почињу да научно обрађују правну материју, уз коришћење метода грчке дијалектике. Поред првих покушаја систематизације, у овом периоду се јавља и тежња ка уопштавању, ка стварању апстрактних правних норми.¹ Почињу се јављати општа правна правила која се примењују на већи број случајева исте врсте. Ипак, за њих се још не користи израз *regula*.²

Реч *regula* се у правнотехничком смислу, у значењу правног правила, први пут јављује у делима великог правника из Августовог доба, Лабеа.³ *Antistius Labeo* био је оснивач школе Прокулеанаца и велики иноватор. Помпоније каже да се Лабео бавио и другим наукама, и да је у изучавање права унео многе новине. По Помпонију, баш ово је био основ за настанак различитих школа, јер се оснивач Сабинијанске школе, Атеј Капито, за разлику од Лабеа *држао оној школи му је њенејо*.⁴

Међу новинама које је Лабео увео у изучавање права било је и разликовање *дефиниција* и *реула*. Лабео, који се бавио поред права и лингвистиком, полазећи од аналогистичких становишта разликовао је регуле као правила нормативног карактера од дефиниција као дескриптивних одређења правних појмова. Прво правило за које је употребио израз *regula* била је позната изрека Катона Млађег о неважности легата, славна *Regula Catoniana*.

Regula Catoniana позната нам је у оном облику у коме је цитира Целз, у једном фрагменту који су компилатори Јустинијанових Дигеста сместили на почетак титулуса *D.34.7 De Regula Catoniana*:

D.34.7.1pr. Целз из тридесет пете књиге Дигеста: *Катоново правило овако одређује, да ће уколико би легаћ био неважећи да је њесџајор њреминуо у време сачињавања њесџаменџа, џај легаћ биџи неважећи ма када да је (џесџајор) њреминуо; које одређење у неким случајевима није џачно*.⁵

Ово правило се најпре звало *Sententia Catoniana* (нпр. Мецијан у D.35.1.86.1), а касније је понекад било квалификовано и као *definitio* (ка-

¹ P. Stein: *Lo svolgimento storico della nozione di "regula iuris" in diritto romano*, Antologia giuridica romanistica ed antiquaria, Milano 7/1968., стр. 96-98.

² Stein, op. cit., стр. 100-101.

³ Stein, op. cit., стр. 101-103.

⁴ D. 1.2.2.47

⁵ D.34.7.1pr. Celsus libro trigesimo quinto digestorum: *Catoniana regula sic definit, quod, si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret, id legatum quandocumque decesserit, non valere. quae definitio in quibusdam falsa est.*

ко се може уочити у горе цитираном фрагменту D.34.7.1.pr.). *Regula Catoniana* је уживала велики углед, и била је за класичне правнике регула-модел на коју се угледало приликом прављења нових правних правила.⁶ На њен значај указује, између осталог, и чињеница да је то једина регула која је још међу римским правницима била позната по имену свог аутора. Када се каже *Regula Catoniana*, римски правници су знали на које се правило мисли.

Основно значење Катонијане јесте да ће легат који је био неважећи у моменту састављања тестаментата остати неважећи, без обзира на моменат тестатореве смрти. Правило да се неважећи посао не може оснажити протеком времена правници класичног периода проширили су на све правне послове:

D.50.17.29 Паул из осме књиге о Сабину: *Оно што од почетка има недостицак, не може се протеком времена оснажити.*⁷

D.50.17.210 Лициније Руфин из друге књиге правила: *Именовање наследника које је од почетка било неважеће, не може бити оснажено на основу касније насталих чињеница.*⁸

Међутим, упркос великом угледу који је ова регула уживала у класичном периоду, видели смо да у горе цитираном тексту D.34.7.1.pr. Целз за њу каже да у *јонечем није тачна (in quibusquam falsa est)*.

У даљем тексту титулуса D.34.7 *De Regula Catoniana* набрајају се изузеци од ове регуле који постоје у класичном периоду.

Она се не односи на оне легате и наслеђа код којих се рок не везује за смрт оставиоца, већ за прихватање наслеђа.

D.34.7.3 Папинијан из петнаесте књиге питања *Катоново правило не односи се на наслеђа није на оне легате, код којих рок не настаје у време смрти (testatoris), већ после пријема наслеђа.*⁹

Затим, *Regula Catoniana* не односи се на тестаментарне диспозиције које су остављене под условом:

⁶ Stein, *op. cit.*, стр. 102-103.

⁷ D.50.17.29 Paulus libro octavo ad Sabinum: *Quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere.*

⁸ Нпр: D.50.17.210 Licinnius Rufinus libro secundo regularum: *Quae ab initio inutilis fuit institutio, ex postfacto convalescere non potest.*

⁹ D.34.7.3 Papinianus libro quinto decimo quaestionum: *Catoniana regula non pertinet ad hereditates neque ad ea legata, quorum dies non mortis tempore, sed post aditam cedit hereditatem.*

D.34.7.4 Улпијан из десете књиге о Сабину *Смајира се да се Катионово правило не односи на усјановљења која су дајта под условом.*¹⁰

Ово значи не само да ће легат бити важећи ако услов није био испуњен у моменту сачињавања тестаментa, него и да ће легат бити важећи ако услов у моменту сачињавања тестаментa уопште није могао бити испуњен:

D.34.7.2 Паул из четврте књиге о Плаутију: *Али и ако се овако леџира: „Ако се моја ћерка уда за Тиција“, јасно је да је довољно ако се уда у време смрти (шесџајора), чак и ако је у време када је сачињен шесџамент џила малолетна.*¹¹

Најзад, Катонова регула не важи и у ситуацији када је дерогирана новим правним правилима:

D.34.7.5 Улпијан из двадесет друге књиге о Сабину: *Катионово правило се не односи на нове законе.*¹²

У овом раду нећемо се бавити свим изузетцима од Катонове регуле у класично доба. Задржаћемо се само на овом последњем. Које су то *leges novae* којима је Катонијана дерогирана, на које указује Улпијан у горе цитираном фрагменту D.34.7.5? Улпијан, свакако, под *leges* овде не подразумева *законе* у ужем смислу, већ мисли на нове правне норме уопште, али које? Да ли је једна од њих и мистериозни *SC Neronianum*?

У овом раду покушаћемо да покажемо шта је на основу сачуваних извора познато о овом сенатусконзулту, и да дамо одговор на нека питања која се у вези с њиме могу поставити, а на која сачувани извори не дају директне одговоре. На крају, покушаћемо да утврдимо да ли *SC Neronianum* дерогира Катонову регулу, и ако је дерогира, на који начин то чини?

***SC Neronianum* на основу познатих извора**

SC Neronianum је имао више среће у модерној романистичкој литератури, него у традицији римске јуриспруденције.¹³ О њему је много писано, и

¹⁰ D.34.7.4 Ulpianus libro decimo ad Sabinum *Placet Catonis regulam ad condicionales institutiones non pertinere.*

¹¹ D.34.7.2 Paulus libro quarto ad Plautium *Sed et si sic legaverit: 'si filia mea Titio nupta erit', sufficere visum est, si mortis tempore nupta inveniat, licet testamenti facti tempore fuerit impubes.*

¹² D.34.7.5 Ulpianus libro vicesimo secundo ad Sabinum: *Regula Catoniana ad novas leges non pertinet.*

¹³ V. Giuffrè: *L'utilizzazione degli atti giuridici mediante "conversione" in diritto romano*, Napoli 1965., стр. 129.

још увек је интересантан предмет за истраживање. Са друге стране, све што о њему знамо своди се на информације које нам пружа неколико текстова из Гајевих Институција, *Tituli ex corpore Ulpiani* и из *Fragmenta Vaticana*.¹⁴

Ево шта можемо закључити на основу тих фрагмената. За пуноважност легата у форми *per vindicationem* по цивилном праву је неопходно да ствар која је легирана буде и у време састављања тестаментa и у време смрти тестатора у његовој квиритској својини. Изузетак су генерично одређене ствари за које је било довољно да буду у квиритској својини тестатора само у моменту његове смрти.

*G.2.196 Међу њим, њимем виндикације се исправно легирају само оне ствари, које припадају шесцајтору по квиритском праву. Али за оне наравно ствари које се одређују вајањем бројањем и мерењем смајра се да је довољно, уколико су у време смрти биле шесцајторове по квиритском праву, као што су вино, уље, житио, тојов новац. За друге ствари међу њим се смајра да морају бити у оба тренутика шесцајторове, што јесу и када је прабио шесцамени и када је умро; у праошвом леаји је неважећи.*¹⁵

Сигурно је да је долазило до ситуација да легат не буде важећи због тога што је тестатор у форми *per vindicationem* легирао ствар коју нема у својини, на пример ствар која је била само у добрима, или за коју је у заблуди мислио да је његова, или ствар коју је намеравао да прибави.¹⁶ Чак и уколико би тестатор пре смрти прибавио ствар у квиритску својину, по *ius civile*-у би легат био неважећи (*inutile*). Иако се у горе наведеном тексту Гај не позива директно на примену Катоновог правила, очигледно је да се овде ради о примени принципа који оно прописује: да ће легат који је неважећи у моменту сачињавања тестаментa остати неважећи ма када да је тестатор умро. По стриктном тумачењу, то је значило не само да се неважећи легат не може оснажити простим протеклом времена, већ да се не може оснажити ни на основу промењених околности. Дакле, ништа не помаже уколико је недостатак посла касније уклоњен.

Зато је на предлог императора Нерона донета једна сенатска одлука која прописује да ће се у таквом случају сматрати да је легат пуноважан (*utile*), као да је остављен на најбољи начин, тј. *per damnationem*.

¹⁴ Giuffrè, *op. cit.*, стр.129-132.

¹⁵ *G.2.196 Eae autem solae res per vindicationem legantur recte, quae ex iure Quiritium ipsius testatoris sunt; sed eas quidem res, quae pondere, numero, mensura constant, placuit sufficere, si mortis tempore sint ex iure Quiritium testatoris, ueluti uinum, oleum, frumentum, pecuniam numeratam; ceteras res uero placuit utroque tempore testatoris ex iure Quiritium esse debere, id est, et quo faceret testamentum, et quo moreretur; alioquin inutile est legatum.*

¹⁶ Giuffrè, *op. cit.*, стр.132-133.

G.2.197 Али наравно њо је њако њо цивилном њраву. После овога је уи-
сѡину на ѡредлој Нерона Цезара донетга сенатска одлука, којом је ѡред-
виђено, уколико је неко леѡирао сѡвар која никада није била њеѡва, да ће
леѡити биѡти важећи, као да је осѡављен ѡ најбољем ѡраву; најбоље ѡак
ѡраво је леѡити *per damnationem*, којом врсѡом се може леѡираѡи и ѡуђа
сѡвар, као шѡо ће касније биѡти обѡашњено.¹⁷

Да је Нероновом сенатском одлуком било прописано да ће се у
случају да је тестатор леѡирао *per vindicationem* ствар која му није припа-
дала сматрати да је остављен легат *per damnationem* потврђују и текстови
из *Tituli ex corpore Ulpiani* и *Fragmenta Vaticana*:

UE.24.11a Ако је сѡвар која није била шесѡаѡорова ѡ квириѡском
ѡраву у оба времена (шѡј. у време сачињавања шесѡаменѡга и у време смр-
ѡти шесѡаѡора) леѡирана ѡуѡем виндикаѡије, ѡако леѡити не важи ѡо ци-
вилном ѡраву, ѡѡак се оснажује ѡуѡем Неронове сенатске одлуке, којом је
одређено да, ѡако је леѡирано неодѡварајућим речима, ѡреба смаѡираѡи
да је леѡирано ѡо најбољем ѡраву; а најбоље је леѡираѡи *per damnationem*.¹⁸

FV.85 Ако је ѡак *per damnationem* леѡирано ѡлодоуживање, ѡраво ѡри-
рашѡаја ѡресѡаје не без разлога, будући да се леѡаѡом *per damnationem*
одређују делови. С шѡга, ако је леѡирано ѡлодоуживање на ѡуђој сѡвари, и
ако је ѡо основу Неронове сенатске одлуке леѡити оснажен, без сумње
ѡреба рећи да ѡраво ѡрирашѡаја ѡресѡаје, ѡод условом да је део ѡрирасѡа-
ѡао ѡосле консѡѡѡусања ѡлодоуживања. Само ако је раније ѡрирасѡао
и орѡак, ѡребало је даѡи ѡужбу на све. Исѡо је и ако је *sinendi modo*
било леѡирано ѡлодоуживање. Или се, ѡак, може ѡосѡавиѡи ѡиѡање у
складу са Нероновом сенатском одлуком, будући да следимо ѡример леѡа-
ѡа *per vindicationem*, да ли би ѡребало рећи да се даје *actio utilis* за ѡлодо-
уживање које је ѡрирасло од једнога друѡме. И мислим, следећи Нераѡија,
да би ѡребало ѡрихваѡиѡи (ѡужбу). А у фидеѡкомису следимо оно шѡо и
у леѡаѡу *per damnationem*.¹⁹

¹⁷ G.2.197 *Sed sane hoc ita est iure civili. postea uero auctore Nerone Caesare senatus consultum factum est, quo cautum est, ut si eam rem quisque legauerit, quae eius numquam fuerit, proinde utile sit legatum, atque si optimo iure relictum esset. optimum autem ius est per damnationem legati, quo genere etiam aliena res legari potest, sicut inferius apparebit.*

¹⁸ UE.24.11a *Si ea res, quae non fuit utroque tempore testatoris ex iure quiritem, per vindicationem legata sit, licet iure civili non valeat legatum, tamen Senatus consulto Neroniano firmatur; quo cautum est, ut quod minus aptis verbis legatum est, perinde sit, ac si optimo iure legatum esset: optimum autem ius legati per damnationem est.*

¹⁹ FV.85 *Si tamen per damnationem usus fructus legetur, ius ad crescendi cessat non inmerito, quoniam damnatio partes facit. Proinde si rei alienae usus fructus legetur et ex*

Ово је једино неспорно подручје примене Неронове сенатске одлуке. Остали случајеви примене били су предмет дебате међу правницима. Занимљиво је да су Гајеве Институције једини извор који нас о томе обавештава. У казуистичким текстовима у Дигестама, где би овакве расправе међу правницима најпре требало очекивати, нема ни помена *SC Neronianum*-a!

По већинском мишљењу правника легат се позивањем на *SC* не може оснажити једино кад је тестатор намерно отуђио легирану ствар након што је начинио тестамент.

G.2.198 Али ако је неко легирао своју ствар, затим је након што је направио тестамент отуђио, већина сматра не само да је легаћ неважећи по цивилном праву, већ да се не може оснажити ни по основу Сенатске одлуке. То је речено стога, јер и ако је неко *per damnationem* легирао своју ствар и након овога је отуђио, већина сматра, иако се по самом праву дује легаћ, ипак легаћар који (иужбом) захтева (легаћ) може бити одбијен иушем ириговора иреваре, скоро као да је иужбио ироивно вољи иреминуло.²⁰

Институције саопштавају да већина правника мисли да се ова сенатска одлука не може применити на легат *sinendi modo* у ситуацији када легирана ствар није била у својини наследника у тренутку смрти тестатора, али је касније доспела у његову својину:

G.2.212 А уколико је након смрти тестаментора ова ствар иосишала наследникова, иосишавља се иишање да ли је легаћ важећи. И већина сматра да је неважећи. Па иша је ово? Чак и ако је неко легирао ствар, која ниш ије икад била његова ниш ије касније његов наследник икад сишекао, на основу Неронове сенатске одлуке се ишуда сматра, као да је осишављен легаћ *per damnationem*!²¹

Neroniano confirmetur legatum, sine dubio dicendum est ius ad crescendi cessare, si modo post constitutum usum fructum fuerit amissus. Quod si ante et socius amittat, erit danda totius petitio. Idemque et si sinendi modo fuerit legatus usus fructus. An tamen in Neroniano, quoniam exemplum vindicationis sequimur, debeat dici utilem actionem amisso usu fructu ab altero alteri dandam, quaeri potest; et puto secundum Neratium admittendum. In fideicommisso autem id sequimur quod in damnatione.

²⁰ *G.2.198* Sed si quis rem suam legauerit, deinde post testamentum factum eam alienauerit, plerique putant non solum iure civili inutile esse legatum, sed nec ex senatus consulto confirmari. quod ideo dictum est, quia et si per damnationem aliquis rem suam legauerit eamque postea alienauerit, plerique putant, licet ipso iure debeatur legatum, tamen legatarium petentem posse per exceptionem doli mali repellere, quasi contra uoluntatem defuncti petat.

²¹ *G.2.212* Quod si post mortem testatoris ea res heredis esse coeperit, quaeritur, an utile sit legatum: et plerique putant inutile esse. quid ergo est? licet aliquis eam rem legauerit, quae

Гај као да протестује због оваквог становишта већине (употребљава фразу *quid ergo est?*, коју иначе у главном користи када изражава чуђење). Разлог зашто Гај сматра да се не види правна логика у већинском ставу правника је тај што се по основу Сенатске одлуке може оснажити легат и кад ствар никад није припадала ни наследнику ни тастатору и у том случају је наследник дужан да је прибави, као да је у питању легат *per damnationem*.

Спорно је и да ли се путем овог сенатусконзулта може оснажити легат *per praeseptionem* у корист ненаследника. Сабин сматра да у овом случају нема места примени *SC Neronianum*-а због тога што се та одредба примењује само на ситуацију када је легат неважећи због недостатка форме, а не и када је неважећи због неподобности субјекта. Јулијан и Секст²² су мишљења (а изгледа да се са њима слаже и Гај) да се овде не ради о неподобности субјекта, већ о грешци у форми, јер би посао био валидан да је истом субјекту легирано у некој другој форми, те би се стога легат могао оснажити по *SC Neronianum*-у:

G.2.218 *Ошуда ако је легирано ненаследнику, легаи је неважећи; ишавише како је Сабин тврдио не би се могао оснажити чак ни на основу Неронове сенатске одлуке: јер овом, тврди он, сенатском одлуком се оснажују само они (легаи), који због грешке у речима не важе по цивилном праву, а не они који се не дују због саме личносности легаиара. Али Јулијан и Секст су мислили да се и у овом случају легаи оснажује на основу Сенатске одлуке: јер ишито ишак због речи се у овом случају дешава, да легаи не важи по цивилном праву, ишито је јасно, јер се ишито ишак другим речима ишправно легира, нпр. *per vindicationem, per damnationem, sinendi modo*; због недосишайка личносности легаи не би важио онда, када би било легирано ономе, коме се ни на један начин не може легираиш, на ишимер ишеришину, јер он нема ишестишменшарну сшособносш; у којем, јасна сшвар, случају нема месшса Сенатској одлуци.*²³

neque eius umquam fuerit neque postea heredis eius umquam esse coeperit, ex senatus consulto Neroniano proinde uidetur, ac si per damnationem relicta esset.

²² Не зна се тачно на кога Гај мисли, јер је познато више римских правника са тим именом. Вероватно мисли на свога савременика Секста Помпонија. О. Станојевић: *Гај. Инститиуције.*, Београд 1982., стр. 151.

²³ *G.2.218 Ideoque si extraneo legatum fuerit, inutile est legatum, adeo ut Sabinus existimauerit ne quidem ex senatus consulto Neroniano posse conualescere: 'nam eo', inquit, 'senatus consulto ea tantum confirmantur, quae uerborum uitio iure ciuili non ualent, non quae propter ipsam personam legatarii non deberentur'. sed Iuliano et Sexto placuit etiam hoc casu ex senatus consulto confirmari legatum; nam ex uerbis etiam hoc casu accidere, ut iure ciuili inutile sit legatum, inde manifestum esse, quod eidem aliis uerbis recte legaretur, uelut per uindicationem, per damnationem, sinendi modo; tunc autem uitio personae legatum non ualere,*

Позната су нам још нека подручја примене *SC Neronianum*-а. По мишљењу Сабинијанаца (*secundum nostrorum praeceptorum opinionem*, како каже Гај) ова сенатска одлука се примењује и на ситуацију када је легатом *per praeceptionem* легирана туђа ствар. Ипак, по мишљењу истих Сабинијанаца, понекад легат *per praeceptionem* којим је легирана туђа ствар може бити пуноважан и *iure civili*, те према томе нема потребе да се оснажује путем Сенатске одлуке:

G.2.220 *С тјога смайрамо да се йрема мишљењу наших учийеља нишйа друго не може леирайи per praeceptionem, изузев оноа шйо йриада йесйайору; ниједна наиме друа сйвар изузев оне из наслеђа не сйада йод ову йужбу. Ойуда уколико је сйвар која није њеова йесйайор на овај начин леирао, йо цивилном йраву је леаий наравно био неважећи; али ће биий оснажен на основу Сенайске одлуке. У неким случајевима међуийим они исйо йако дозвољавају да се йуђа сйвар може леирайи per praeceptionem; на йриме ако је неко леирао ону сйвар, коју је йовериоцу дао йо основу фидуције у манциййум; јер смайрају да дужношћу судије санаследници моу биий йринуђени да исйлаийом новца ослободе йу сйвар, да би је моао узейи онај коме је йако леирана.*²⁴

Прокулеанци (*diversae scholae auctores*) такође сужавају примену *SC Neronianum*-а, сматрајући да уз малу варијацију форме легат *per praeceptionem* којим је легирана туђа ствар може бити пуноважан *iure civili*. Наиме, уколико се из глагола *praecipere* - *йрейходно узейи*, изостави префикс *prae* остаје глагол *capere* – *узейи*. У том случају сматра се да је легат остављен у форми *per vindicationem*. Ово је мишљење имало упориште у једној конституцији императора Хадријана:

G.2.221 *Али ауйори друје школе мисле да се исйо йако и лицу ван круа наследника може леирайи per praeceptionem уколико је овако найисано Тиције нека узме човека Сйиха, изосйавивши слој prae- (йредходно) који се обично додаје; на основу овоа се смайра да је йа сйвар леирана*

cum ei legatum sit, cui nullo modo legari possit uelut peregrino, cum quo testamenti factio non sit. quo plane casu senatus consulto locus non est.

²⁴ G.2.220 *Unde intellegimus nihil aliud secundum nostrorum praeceptorum opinionem per praeceptionem legari posse, nisi quod testatoris sit. nulla enim alia res quam hereditaria deducitur in hoc iudicium. itaque si non suam rem eo modo testator legauerit, iure quidem ciuili inutile erit legatum, sed ex senatus consulto confirmabitur. aliquo tamen casu etiam alienam rem per praeceptionem legari posse fatentur: ueluti si quis eam rem legauerit, quam creditori fiduciae causa mancipio dederit; nam officio iudicis coheredes cogi posse existimant soluta pecunia luere eam rem, ut possit praecipere is, cui ita legatum sit.*

per vindicationem. За ову изреку се каже да је поштрђена конституцијом божанској Хадријана.²⁵

SC Neronianum се у том случају примењује само у ситуацији када ствар није била у квинтској својини тестатора:

G.2.222 По том дакле мишљењу ако је та ствар приадала преминуломе по праву Квирија, може се од стране леџаара захтевати својинском употребом, било да је он један од наследника било ван круга наследника; а ако је била само у добрима шестатора, леџај ненаследнику ће свакако бити важећи на основу Сенатске одлуке, а наследнику међушим ће пријасити употребом за поделу породичне имовине; уколико ни по једном праву није била шестаторова, по основу Сенатске одлуке ће бити важећи леџај како наследнику иако ненаследнику.²⁶

Гај не каже да је неко од ових мишљења већински прихваћено. Ипак, не треба заборавити да је мишљење Прокулеанаца имало упориште у императорској конституцији, те је за претпоставити да му је у пракси давана предност.

Врло је вероватно да су се по основу *Neronianum*-а могле спасити од неважности и друге тестаментарне диспозиције (нпр. тестаментарне манускрипције и именовање турсора), а не само легати. Институције о томе ћуте, а текстови правника цитирани у Дигестама у којима се спомињу овакве санације тестаментарних одредаба не позивају се директно на *SC Neronianum*.²⁷

Бројна су питања која се могу поставити увези *SC Neronianum*-а на која Институције, а ни други извори, не дају директне одговоре: питање његовог доношења и назива као и извора у којима се помиње; затим, по којем правном систему је остваривана процесна заштита по основу овог сенатусконзулта; како су класични правници схватили његово дејство; да ли се ради о санацији неважности због недостатка форме или неких других недостатака. Покушаћемо да дамо одговоре на ова питања.

²⁵ G.2.221 *Sed diuersae scholae auctores putant etiam extraneo per praeceptionem legari posse, proinde ac si ita scribatur: TITIVS HOMINEM STICHVM CAPITO, superuacuo adiecta PRAE syllaba; ideoque per vindicationem eam rem legatam uideri: quae sententia dicitur diui Hadriani constitutione confirmata esse.*

²⁶ G.2.222 *Secundum hanc igitur opinionem, si ea res ex iure Quiritium defuncti fuerit, potest a legatario uindicari, siue is unus ex heredibus sit siue extraneus; quod si in bonis tantum testatoris fuerit, extraneo quidem ex senatus consulto utile erit legatum, heredi uero familiae heriscundae iudicis officio praestabitur; quod si nullo iure fuerit testatoris, tam heredi quam extraneo ex senatus consulto utile erit.*

²⁷ Giuffrè, *op. cit.*, стр. 145-146.

Одакле потиче назив ове сенатске одлуке и како је донета?

Нема никаквог разлога да сумњамо у Гајев податак да је овај *SC* донет *Nerone caesare auctore* (G.2.197). Тачан датум доношења није познат.²⁸ Оно што би могло да изазове сумњу, јесте питање како је сенатска одлука са Нероновим именом успела да преживи *damnatio memoriae* овог императора? Додуше, позната нам је још једна сенатска одлука са оваквим именом, и то у сродној материји форме тестаментана.²⁹ Али оно што посебно „пада у очи“ је потпуно одсуство помена Неронове сенатске одлуке о легатима у делима правника унетим у Дигеста. Такође је упадљиво да се овај сенатусконзулт осим код Гаја помиње још само у *Tituli ex corpore Ulpiani* и у *Fragmenta Vaticana*, делима која су можда настала под утицајем Институција.³⁰ Готово општеприхваћено мишљење је да су одредбе о *SC Neronianum*-у намерно изостављене од стране Јустинијанових компилатора. С обзиром на то да у посткласично доба више није било строге форме легата као у класично доба, ова сенатска одлука је постала непотребна и зато текстови који су се односили на њу нису унети у Дигеста. Међутим, могуће је да се помињање Неронове сенатске одлуке у Гајевим Институцијама и делима насталим под њиховим утицајем, и, са друге стране, ћутање осталих извора о томе, може објаснити и мањом одбојношћу према Нероновој личности од стране Гаја, у односу на остале правнике.³¹

²⁸ Може се са сигурношћу рећи само да је да је донет за време Неронове владавине, дакле између 54. и 68. године нове ере. М. Talamanca, *Istituzioni di diritto romano, Milano 1990.*, стр. 742. Постоји и мишљење да би се овај *SC* могао датирати у 61. годину. Станојевић, *op. cit.*, стр. 143.

²⁹ Talamanca, *op. cit.*, стр. 721.

³⁰ Институције су извршиле снажан утицај на *Tituli ex corpore Ulpiani* (види нпр. F. Mercogliano: *Un'ipotesi sulla formazione dei "Tituli ex corpore Ulpiani"*, Index 18., Napoli 1990., стр. 185-207.) а има аутора који сматрају да су биле основни извор и за *Fragmenta Vaticana* (нпр. Giuffrè, *op. cit.*, стр. 130.).

³¹ Теорија о застарелости одредаба *SC Neronianum*-а као једином разлогу за њено непомињање у текстовима унетим у Јустинијанову кодификацију је „на климавим ногама“, пре свега зато што ни они који је заступају не могу да пронађу адекватно објашњење зашто се у оним поскласичним зборницима који су претпели утицај Гајевих Институција Неронијанум ипак помиње. Осим тога, Дигеста су у целини била више окренута прошлости римског права и садржала су доста одредаба које су у Јустинијаново доба биле застареле. Најзад, у Дигестама су сачувани и неки текстови правника у којима се расправља о оснажењу легата на начин који предвиђа Неронијанум, али ниједан од њих се не позива на сенатску одлуку са Нероновим именом. Ђуфре примера ради наводи следеће фрагменте: D.4.3.7.5; 30.39.2; 30.108.2; 30.85; 30.84.13; 31.76.8 (Giuffrè, *op. cit.*, стр. 145. нап. 111). И Гај у више наврата каже да су правници расправљали о пољу примене *SC Neronianum*-а. Дакле, сва је прилика да су правници класичног периода расправљали о Нероновој сенатској одлуци, али су избегавали да се на њу изричито позову, или бар да је назову правим именом. Насупрот њима, када Гај први пут помиње Неронову сенатску одлуку, његов тон је такав као да жели да истакне да је она донета на Неронов предлог: *Postea vero auctore*

Nerone caesare senatusconsultum factum est...(G.2.197). Треба рећи и да од свих класичних правника Гај убедљиво највише пута спомиње име императора Нерона: три пута везано за SC о легатима (G.2.197,212,218) и једном везано за једну одлуку о додељивању римског грађанства Латинима (G.3.33). Ако уз ово претпоставимо да су и текстови у *Tituli ex corpore Ulpiani* и, можда, у *Fragmantia Vaticana* у којима се помиње *SC Neronianum* настали под Гајевим утицајем, онда Нерон овом правнику има да захвали за већину спомена свог имена у нама познатим римским правним текстовима. Остали извори га спомињу само три пута: два пута везано за датацију једног *senatusconsultum*-а у материји фидеикомиса за који се каже да је донет *Neronis temporibus* (D.36.1.1.1-*Ulpianus libro tertio fideicommissorum*, I.2.23.4) и једном везано за *SC Sillianum* (PS.3.5.5). Најзад, једино Гај ословљава Нерона почасном титулом *Nero Caesar* (G2.197). Зашто би Гај био склонији Нерону од осталих правника? У практично свим римским текстовима личност овог императора изазива готово неподељену осуду. Мит о Нерону као крвожедном тиранину су углавном створили аристократски историчари попут Тацита (чије дело управо „кипти“ од мржње према режиму принципата, упркос ауторовој тврдњи да је писано *sine ira et studio*). Овај мит живео је у Риму вековима после Неронове смрти, а преко хришћанске традиције стигао је до наших времена, те се и данас оживљава у литератури и на филму. За овакву репутацију Нерон има да захвали пре свега својим крајње нетактичним односом према владајућим слојевима. За разлику од својих претходника, Нерон није остављао римском сенату ни привид моћи коју је имао у републиканско доба, и по начину владавине се приближио монархији хеленистичког типа. Затим, он је наставио Клаудијеву политику да на високе административне положаје доводи ослобођенике, мада су у складу са Августовском традицијом ова места требала да буду резервисана за еквестаре. Разумљиву мржњу римске елите појачавале су бруталне репресалије против аристократске опозиције. Најзад, фаворизовањем источњачке културе и манифестовањем наклоности према Грцима Нерон је успео да уједини против себе и шире слојеве становништва у Риму. (Види нпр. М. Ростовцев: *Историја старог света*, са енглеског превеле М. Михајловић и М. Ђурчија-Продановић, Нови Сад 1990., стр. 400., Н. А. Машкин: *Историја старог Рима*, (preveo s ruskog Miroslav Marković), Beograd 2005., стр. 391-396.) Не треба заборавити да Гај није био припадник аристократије, скоро сасвим сигурно није припадао ни сталежу еквестара. По неким ауторима можда је чак био потомак ослобођених робова. У сваком случају један је од ретких класичних правника који не припадају владајућем слоју. Затим, по веома популарном мишљењу, Гај је вероватно био пореклом Грк или оријенталац, или је био пореклом Римљанин али настањен на Истоку. У најмању руку морао је бити припадник прохеленског интелектуалног круга у Риму, на шта указује, поред осталог, његов стил писања, грчки цитати у његовом делу и примена метода грчке дијалектике. Дакле, неку везу са Истоком је морао имати. Стога се не види никакав разлог зашто би Гај имао одбојан став према Нероновом имену, коју су одбојност без сумње морали гајити правници из елитних друштвених кругова. Чак и ако сам није био Грк, за разлику од многих Римљана Гају грчка култура није била одбојна, и у том погледу је делио Неронов став. Затим, Гај живи у времену кад су припадници нижих друштвених слојева Хадријановом реформом државне управе удаљени са високих положаја у царској администрацији, који су у складу са августовском политиком имали да припадну еквестарима (нпр. Ростовцев, *op. cit.*, стр. 429.; Машкин, *op. cit.*, стр. 426-427). Ово је можда био разлог што наш Гај није могао да дâ допринос раду царске канцеларије, премда је несумњиво био врстан правник. Тек у време оријенталне династије Севера добиће римски грађани из источних провинција значајна места у управи. Друга два правника осим Гаја који спомињу Нерона су управо два висока службеника ове династије: Улпијан, који је рођен у Тиру у Феникији, и Паул, непознатог порекла, али вероватно је да је и он био са

Сматра се да је *SC Neronianum de legatis* био део једне шире акције ре-форме форме тестаментa и тестаментарних располагања која се одвијала средином првог века нове ере са циљем давања већег значаја *voluntas testatoris*.³² Не знамо да ли је ова активност била планска, или се одвијала спонтано, као одговор на конкретне проблеме који су се у пракси јављали. Друга могућност делује вероватније, не само због тога што је више у складу са општеприхваћеним казуистичким приступом у римском праву класичног доба,³³ већ и због тога што на то указује вероватна формулација сенатске одлуке.

Изворни текст сенатске одлуке нам није познат. Не само да није сачуван у оригиналу, већ га ни правници не цитирају. Гајеве Институције, *Tituli ex corpore Ulpiani* и *Fragmenta Vaticana* заправо разматрају *SC Neronianum* са становишта његове примене на легате. Не знамо да ли је могао имати неку примену и на друге тестаментарне диспозиције, као што су нпр. *tutoris datio* или *manumissio testamentaria*. Чак и у погледу свих случајева примене на легате, не знамо поуздано да ли су предвиђени самом Сенатском одлуком, или се до њих дошло накнадним тумачењем од стране правника. Једино око чега нема спора јесте примена на легат *per vindicationem* у ситуацији када је легирана ствар која није у квинтској својини тестатора (G.1.197; UE.24.11a). Сва друга подручја примене *SC Neronianum*-а су била предмет расправе правника и из тога се може извући закључак да у тексту сенатске одлуке нису била изричито предвиђена. Због тога је мало вероватно да је Сенатска одлука садржала општу формулацију којом је било предвиђено да ће њоме бити саниран сваки легат неважећи због недостатка форме. Она се скоро сигурно односила само на легат *per vindicationem*, а на друге облике легата је њена примена проширена тумачењима по аналогiji. Ова тумачења је извела правна наука. Проширење примене *Neronianum*-а представља типичан пример правила која су изграђена радом правника, на основу једне сенатске одлуке чије је изворно поље примене морало бити доста ограничено. Оно је изведено уз доста полемике међу правницима и уз доста несагласности у решењима, тако да ова решења представљају и класичан пример *ius controversium*-а.

Истока. Као ни за Гаја, ни за њих име императора који се приликом одабира сарадника више руководи способношћу и лојалношћу него пореклом, чак и ако то аристократији није било по вољи, и који се одушевљавао грчком културом, није могло бити одбојно.

³² Giuffrè, *op. cit.*, стр.143. Треба се подсетити другог *SC Neronianum*-а о тестаментима, о којем смо говорили раније.

³³ Неки правник, магистрат или грађанин се вероватно обратио императору поводом једног конкретног случаја неважности легата, и онда је император уз помоћ својих правника сачинио текст сенатске одлуке који је предочио сенату, а сенат га је прихватио. Giuffrè, *op. cit.*, стр.157. Гајеве речи да је *SC* донет *Neroni caesaris auctoritate* (G.2.197) указују да је улога императора у његовом доношењу морала бити веома значајна.

Шта је основ за неважност легата који се санира применом Неронове сенатске одлуке?

Гај нам не оставља никакву сумњу у то да се ради о санацији недостатка форме. Из текста Институција се може закључити да је то било неподељено мишљење свих правника. Најјачи доказ за то је параграф G.2.218. У њему се разматра случај легата *per praeceptionem* у корист лица које није наследник. Овакав легат би био *iure civili* ништав, али правници нису били сагласни да ли се може оснажити по *SC Neronianum*-у. Гај најпре наводи мишљење Сабина по коме се не може оснажити ни на овај начин, јер *ууиџем Сенатске одлуке се оснажују они (леџаџи) који не важе њо цивилноу њраву збоџ грешке у речима (senatusconsulto ea tantum confirmantur, quae verborum vitio iure civili non valent)*, а не они који не важе због личности легатара. Са друге стране, Јулијан и мистериозни Секст сматрају да се легат у овом случају може оснажити применом Неронијанума, јер се ради о недостатку форме. По мишљењу ових правника, којима се изгледа придружује и аутор Институција, неважност због личности легатара би постојала када би било легирано лицу које нема *testamenti factio passiva*, нпр. перегрину, а не када је погрешно одабрана форма закључења с обзиром на личност леатара. Дакле, правници су расправљали само да ли се у конкретном случају ради о *verborum vitio* или не, јер ако није у питању *verborum vitio* нема места примени Неронијанума. Ван икаквог спора је да се *SC Neronianum* примењивао само када је у питању био недостатак форме (*viti-um verborum*).

Друго је питање одакле овакав став потиче: да ли из изворног текста Сенатске одлуке или из тумачења правника? Већински је прихваћено становиште да је изворни текст садржао одредбу по којој се путем ове сенатске одлуке санира недостатак услед *verborum vitio*. Ипак вреди поменути и мањинско мишљење које заступа Ђуфре, по коме је текст Сенатске одлуке у првом реду имао у виду материјалну грешку, тј. заблуду у погледу својине на легираној ствари, а да је схватање по коме се Нероновом сенатском одлуком санира неважност легата по основу погрешке у речима плод тумачења јуриспруденције.³⁴

Овај Ђуфреов став не може се прихватити, зато што се ни на једном месту у римским правним текстовима не види да је овај проблем схватан на било који други начин осим као недостатак форме, и нема разлога да се сумња да је тако било и у изворном тексту сенатске одлуке. Можда би Ђуфреово становиште више одговарало модерној правној логици, али нема индиција да су римски правници размишљали на овакав начин. За класичаре

³⁴ Giuffrè, *op. cit.*, стр.148-149. Литературу *in contrario* наводи сам аутор у фусноти 115 на стр. 148.

је свака ситуација у којој није примењена одговарајућа форма, а посао би био пуноважан да је предузет у прописаној форми, значила грешку у форми. Шта је до ње довело, да ли заблуда у предмету или личности или непознавање прописаних формалности, проста омашка писара тестаментна или неки други разлог, нема значаја. Па и ако је текст одлуке имао у виду само случај легирања ствари која не припада тестатору у форми *per vindicationem*, то не мења ништа на ствари и не искључује да су састављачи Сенатске одлуке ову проблематику схватили исто као правници који су је тумачили.³⁵

У оквиру којег правног система и путем којег процесног средства је постигнута процесна заштита по основу *SC Neronianum*-а?

На више места Гај супротставља правила *ius civile*-а правилима *SC Neronianum*-а, тако што каже да се путем ове одлуке оснажује легат који не важи по цивилном праву.³⁶ На исти начин се изражава и састављач *Tituli ex corpore Ulpiani*.³⁷ Ово је основни разлог зашто је данас углавном прихваћена теорија по којој је заштита легата санираног по *SC Neronianum*-у остваривана на плану хонорарног права. Постоји и мишљење да Гај супротставља *Neronianum* правилима *ius civile*-а зато што га сматра новим правом (*ius novus*) и да процесна заштита није излазила из оквира *ius civile*-а. Најзад, према неким ауторима, процесна заштита је остваривана у оквиру старог *ius civile*-а.³⁸

³⁵ У ствари, као једини прави аргумент за своју теорију Ђуфре наводи да су римски тестатори редовно користили помоћ стручњака приликом састављања тестаментна, те да је стога била мала вероватноћа да дође до грешке у форми (Giuffrè, *op. cit.*, стр.148.). Ова аргументација не стоји, пре свега зато што је основна сврха форме тестаментна у класично доба, са таблицама затвореним печатима сведока, управо да се сачува тајност тестаментарних одредаба до момента тестаторове смрти, те је сигурно да помоћ експерата није била могућа у свим случајевима. Осим тога, ако римски тестатори заиста нису грешили приликом састављања таблица тестаментна, чему онда бројна тумачења којима су правници покушавали да дају правну снагу диспозицијама тестаментна које нису биле у складу са прописаном формом? Ово важи пре свега за најважнију, ону у случају чије неправилности би цео тестамент био неважећи, именовање наследника. И, најзад, зар нису стручњаци могли да саветују тестатора и да добро провери да ли су ствари које оставља легатом *per vindicationem* заиста у његовој квинтској својини, једнако као што су га саветовали око форме?

³⁶ *Sed sane hoc ita est iure civili. Postea vero auctore Nerone Caesare senatusconsultum factum est...*(G.2.197); *...non solum iure civili inutile est legatum, sed nec ex senatusconsulto confirmari* (G.2.198); *senatusconsulto ea tantum confirmantur, quae verborum vitio iure civili non valent...* (G.2.218); *...iure quidem civili inutile erit legatum; sed ex senatusconsulto confirmabitur.* (G.2.220).

³⁷ *licet iure civili non valeat legatum, tamen senatusconsulto Neroniano firmatur;* (UE.24.11a).

³⁸ Одличан преглед дела у којима су изнете и брањене ове теорије види у Giuffrè, *op. cit.*, стр. 153-155.

Свакако најбоље поткрепљена доказима, и зато најприхваћенија, је теорија по којој је заштиту легату оснаженом по основу сенатске одлуке дао претор, и то вероватно путем једне *actio utilis ex testamento*, која је у зависности од предмета могла бити *certa* или *incerta*.³⁹

Које термине римски правници користи за оснажење легата по *SC Neronianum*-у?

Изрази који се јављају у Гајевим Институцијама за оснажење легата по *SC Neronianum*-у су *convalescere* (G.2.218) и *confirmare* (G.2.198; 2.218; 2.220). *Confirmare* се јавља и у *Tituli ex corpore Ulpiani* (UE.24.11), као и у *Fragmenta Vaticana* (овде у облику *firmatur* - FV.85).

Израз *convalescere* се у Гајевим Институцијама јавља само једном, у значењу оснажења легата путем *SC Neronianum*-а (*ne quidem ex senatoconsulto Neroniano posse convalescere*).⁴⁰ У *Opus Gaiantum*-у налазимо овај израз још само једном, у неправном значењу: оздравити од болести, извући се из неког лошег стања.⁴¹ Анализом других извора у којима се ова реч јавља у правном значењу може се утврдити да се углавном користи у значењу оснажења неважећег правног посла.⁴²

³⁹ Talamanca, *op. cit.*, стр. 742. Ово представља леп пример сарадње јурисдикционих органа у креирању права у класичном периоду. Иницијатива за доношење одлуке потекла је од принцепса. У њеној припреми су вероватно учествовали истакнути правници, а могуће је да је од неког од њих потекла и сама идеја о доношењу овакве одлуке. Одлуку је усвојио сенат, а процесну заштиту јој је дао правосудни магистрат. Најзад, учени правници су својим тумачењима проширили њену примену. Оваква сарадња различитих органа и субјеката у доношењу правних прописа је утрла пут спајању *iura populi romani* у јединствени *ius romanum*, јер разлике међу правним системима у Риму су управо произлазиле из тога што је било више стваралаца права.

⁴⁰ За значење израза *convalescere* видети посебно V. Giuffrè: “*Convalescere*” in *Gai 2.218*, Sintelesia Vincenzo Arangio-Ruiz, Napoli 1964., стр. 623-638.; види и V. Giuffrè: *L'utilizzazione degli atti giuridici mediante “conversione” in diritto romano*, Napoli 1965., стр. 29-31.

⁴¹ D.39.6.31.3 *Gaius libro octavo ad edictum provinciale*. Ово је типичан пример употребе једне исте речи у правним текстовима, и то текстовима једног истог правника, али у два сасвим различита значења: једном правнотехничком и другом свакодневном, колоквијалном. У овом раду нећемо се бавити везом између римске и модерне терминологије, али желимо да напоменемо да су оба значења из латинског доспела у модерне језике. (V. Giuffrè: “*Convalescere*” in *Gai 2.218*, Sintelesia Vincenzo Arangio-Ruiz, Napoli 1964., стр. 624-625.) У техничко-правном смислу се и данас говори о конвалесценцији као синониму за конвалидацију неважећих правних послова. (*Правна енциклопедија*, Београд 1985., Главни редактор Б. Благојевић, *Конвалесценција*, стр. 657-658.) И неправно значење ове речи се сачувало у многим језицима, па тако и у српском језику имамо у медицинском жаргону речи *реконвалесценциј* и *реконвалесценција*, које су изведене из латинске речи *convalescere*.

⁴² Јавља се пре свега у значењу оснажења ништавог поклона услед смрти поклонодавца, пре свега у случају даровања између мужа и жене, нпр. C.5.16.18 *A MARITO IN*

Честа употреба овог термина у изворима показује да се ради о правно-техничком термину. Њиме се, као прво, означава ситуација кад је посао *ab initio* ништав, па касније услед неких околности његов недостатак буде саниран. Затим, подразумева не само оснажење ништавих послова, већ и стварања услова да посао који није ништав, али је неефикасан, произведе дејство. Нпр. ако посао више не може да производи дејство јер је истекао раскидни рок, па се странке накнадно сагласе да ће посао наставити да производи дејство, Римљани и за овакву ситуацију користе израз *convalescere* (на пример у D.19.2.14).

Међутим, нема ни једног примера у изворима да се израз *convalescere* примењује на случај када посао који је рушлив касније постане пуноважан, нпр. због истека рока предвиђеног за употребу процесног средства којим се може поништити, или када странка на чијој је страни постојала мана воље накнадно да сагласност за закључење.

Дакле, о *конвалесценцији (оснажењу)* посла у римском праву се може говорити само у случају да посао не производи ефекте, при чему нема никакав значај да ли посао не производи ефекте због неког недостатка самог посла (ништавости) или је посао ваљан па због неких других околности, нпр. неостваривања одложеног услова или истека рока, не може да произведе ефекте. Према томе, реч *convalescere* је у римском праву технички термин који означава оснажење посла који не може да произведе ефекат. Оснажење се може остварити или вољом странке (односно странка), или применом правне норме.

Convalescere је у римском праву технички термин са прецизним правним значењем, на шта указује његова употреба у текстовима. Чињеницу да је

UXOREM DONATIONE COLLATA MATRIMONII TEMPORE NEC TRANSFERRI POTEST NEC.....POTEST CONVALESCERE. Или: *Quoquaque tempore contemplatione mortis inter virum et uxorem donatio facta est, tractu tempore convalescit.* PS.2.23.6 (види и СТ.3.5.2.4(=BREV.3.5.2.4), D.24.1.33.2, D.24.1.59, PS.Int. 2.24.6), затим у случају поклона за случај смрти под одложним условом (PS.3.7.2), поклона оца сину под влашћу (PS.5.11.3). Употребљава се, што је за наше истраживање посебно важно, и за оснажење ништавог легата и фидеикомиса, нпр. С.6.37.4 *SERVIS TESTAMENTO DOMINORUM NON DATA LIBERTATE LEGATUM SEU FIDEICOMISSUM RELICTUM NON VALET NEC CONVALESCERE POTEST...*(*Легат или фидеикомис оснажен робу којем тосјодаревим шесјамениом није йодарена слобода не важи ниши се може оснажити (convalescere)*). У значењу оснажења неважећег посла се користи и везано за тестамент (D.29.1.13.2) и стипулацију (D.23.3.22), те закуп (D.19.2.14). Да се ради о техничком термину који се користи за оснажење неважећег правног посла показују и познате регуле класичних правника: *Quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere.* (Paulus libro octavo ad Sabinum, D.50.17.29); *Quae ab initio inutilis fuit institutio, ex postfacto convalescere non potest.* (Licinius libro secundo regularum, D.50.17.210). Наравно, и у правним текстовима *convalescere* се понекад употребљава у неправном значењу. Тако се у Пауловим Сентенцијама користи у смислу оздрављења ментално оболелог лица (PS.3.7.2).

у питању технички термин не може да доведе у питање ни то што се нигде не појављује израз *convalescentio* нити неки други одговарајући апстрактни израз, већ само глагол *convalescere*, јер су такве апстрактне изразе класични правници ретко конструисали. То што нигде није дефинисан његов појам, што он има и неправно значење, што није апстрактан, нормалне су појаве у римској терминологији. Оно што је од значаја, јесте да је тај термин био у широкој употреби и са доста прецизним значењем.

Међутим, постоји један (али довољан) разлог због којег се може озбиљно сумњати да је израз *convalescere* технички термин за оснажење легата по Нероновој сенатској одлуци. Наиме, док се у другим случајевима оснажења правних послова јавља доста често, везано за *SC Neronianum* се употребљава само једном.

На основу текста извора се види да је прави технички термин за оснажење легата по *SC Neronianum*-у ***confirmare***. *Confirmare* се у овом значењу јавља у G.2.198; 2.218; 2.220; UE.24.11; FV.85.⁴³

Да га Гај употребљава као синоним за *convalescere* види се из следећег текста:

2.218 Оиџуда ако је леџирано ненаследнику, леџаџи је неважећи; иџиџа-више како је Сабин џџврдио не би се моџао **оснажџиџи** (*convalescere*) чак ни на основу Неронове сенатске одлуке: јер овом, џџврди он, сенатском одлуком се **оснажџуџу** (*confirmantur*) само они (леџаџи), који збоџ трешке у речима не важе џо цивилном џраву, а не они који се не дуџуџу збоџ саме личностџи леџаџара.⁴⁴

Confirmare се може превести као *оснажџиџи* или *џоџџврдиџиџи*. Поред начина употребе ове речи у горе цитираним текстовима, на то указује и њена етимологија: префикс *con* и глагол *firmare*.⁴⁵

⁴³ *Confirmare* у класичном текстовима има и друга значења. Нпр., у Гајевим Институцијама појављује се и у значењу потврде садржаја таблица тестаментa путем нункупације (G.2.104), и потврде кодицила у тестаменту (G.2.270a, 273). Користи се и у значењу потврде мишљења правника императорском конституцијом (G.2.221) и у значењу потрђивања правила *ius civile*-а путем решења преторског права (овде као герундив – *confirmandus* G.3.33b). Дакле, *confirmare* у ширем смислу значи потврдити један правни посао путем изјаве воље странке или једно правно правило применом неког другог правног прописа. Овом приликом нећемо се бавити свим значењима која тај израз има у класичном правном речнику, јер би то изашло из оквира овог рада.

⁴⁴ G.2.218 *Ideoque si extraneo legatum fuerit, inutile est legatum, adeo ut Sabinus existimaverit ne quidem ex senatus consulto Neroniano posse convalescere: 'nam eo', inquit, 'senatus consulto ea tantum confirmantur, quae uerborum uitio iure ciuili non ualent, non quae propter ipsam personam legatarii non deberentur'.*

⁴⁵ Изворно значење глагола *firmare* је *учврстџиџиџи*. Он има исти корен као и придев *firtus* (*чврстџи, стџабилан*). Види: *Thesaurus linguae latinae*, Copyright 2003 K.G.; Software

Каква је правна природа санације легата по *SC Neronianum*-у?

На основу горе наведених текстова можемо да закључимо да по Гају и псеудо-Улпијану примена Неронове сенатска одлуке има за последицу оснажење неважећег легата. За данашње правнике ово би могло да звучи чудно. Ми би смо данас рекли, ако је сенатском одлуком прописано да ће се легат сматрати за важећи, онда је једноставно дошло до промене важећих правних правила. Легат је по основу сенатске одлуке пуноважан од самог почетка, и нема ни потребе за његовим оснажењем.

Међутим, већ смо видели да Гај више пута изричито и врло јасно каже да је легат на који се примењује *SC Neronianum* неважећи, и да се оснажује применом Сенатске одлуке, а исти начин изражавања се може запазити на једном месту и у *Tituli ex corpore Ulpiani*. Откуда то?

Одговор на ово питање није лак, пре свега зато што не знамо ништа поуздано о заштити овог сенатусконзулта. Како смо већ поменули, изгледа да се заштита остваривала путем преторског права, будући да Гај често истиче да легати не важе по цивилном праву, али се оснажују по сенатској одлуци. У том случају, легат остаје неважећи по цивилном праву, али ће се по тужби заинтересованог лица моћи оснажити на плану преторског права.

Чак и ако се заштита остваривала на плану цивилног права, то још не значи да је легат по сенатској одлуци производи дејство од почетка. Наиме, легат *per vindicationem* производи дејство у моменту смрти тестатора, на тај начин да се конституише право својине на ствари у корист легатара, тако да је он може захтевати својинском тужбом. Међутим, будући да се по Сенатској одлуци неважећи легат *per vindicationem* конвертује у важећи *per damnationem*, никакво право легатара на самој ствари неће настати у тренутку смрти тестатора, већ само могућност да ствар захтева облигационом тужбом, позивом на Сенатску одлуку, те је тако легат накнадно добијао правну снагу.

Дакле, ма на који начин да је остваривана заштита по основу *SC Neronianum*-а, радило о накнадном оснажењу неважећег легата по иницијативи лица које има правни интерес. И у томе је одговор на питање зашто Гај сматра да се Нероновом сенатском одлуком оснажује неважећи легат: зато што је он у моменту сачињавања тестамена, па и у моменту смрти оставиоца, заиста неважећи.

Закључак

Regula Catoniana прописала је да ће легат који је неважећи у моменту смрти оставиоца остати неважећи ма када да је оставилац умро. Ово значи да неважећи легат не може оснажити простим протеком времена, нити на

основу промењених околности. У ширем тумачењу, то је значило да неважећи правни посао не може никако бити накнадно оснажен.

Regula Catoniana је у класичном периоду уживала велики углед. Била је регула-модел на коју се угледало приликом конструисања нових правних правила. Принцип који је она прописала за легате, да посао који је од почетка неважећи не може бити накнадно оснажен, проширен је на све правне послове. Понављају га у својим регулама и класични правници. Ово начело није ни данас изгубило своју вредност, и нашло је место и у модерним грађанским законцима.

Па ипак, *Regula Catoniana* је и пример којим можемо илустровати колики је значај општих правних правила у једном казуистичком праву, какво је било римско класично право. Док се са једне стране њена примена ширила на све правне послове, у погледу њене изворне примене на легате може се уочити супротна тенденција. Број изузетака од правила да ће легат који би био неважећи у моменту сачињавања тестаментата остати неважећи био је толики да је ово правило у ствари било делимично дерогирано, чега су били свесни и класични правници.

Она се није примењивала на легате код којих рок не наступа у време смрти тестатора, већ у време пријема наслеђа. Такође, не примењује се на легате остављене под условом. Најзад, не примењује се на „нове законе“. Ово последње значи да у сукобу нових правних правила са Катоновом Регулом предност имају нова правна правила којима се Регула дерогира.

Један од нових прописа којима је сужена примена Катонијане у класичном периоду је и Неронова сенатска одлука (*SC Neronianum*). Овом сенатском одлуком било је предвиђено да ће се у случају да је тестатор легирао *per vindicationem* ствар која му није припадала у моменту сачињавања тестаментата сматрати да је остављен легат *per damnationem*. Класични правници су својим интерпретацијама поље примене Неронијанума проширили и на друге ситуације, као и на друге облике легата. Ово је учињено уз доста разлика у мишљењима међу правницима и уз доста несагласности међу решењима. Заједнички именитељ свих ситуација у којима се легат оснажује по основу Сенатске одлуке јесте да се ради о случајевима када је тестатор одабрао погрешну форму закључења, односно када би легат био важећи да је остављен у неком другом облику.

За легат који се оснажује на основу сенатске одлуке римски правници кажу да је неважећи (*inutilis, non valet*), али да по основу сенатске одлуке оснажује (*convalescit, confirmatur*). Дакле, у питању је накнадно оснажење неважећег легата, у складу са претпостављеном вољом тестатора, при чему се постижу ефекти слични, али не и идентични онима које би посао имао да је био *ab initio* валидан. Оснажење не наступа *ipso iure*, него по захтеву заинтересованог лица и, вероватно, путем одлуке претора.

SC Neronianum није био противан основном значењу Катонове регуле, по коме моменат у коме је тестатор умро није релевантан за питање оснажења легата, јер по Нероновој сенатској одлуци легат се оснажује по иницијативи заинтересованог лица, а не протеклом времена нити на основу промењених околности. Нпр., уколико је тестатор имао ствар само у бонитарној својини, па је оставио легатом *per vindicationem*, чак и ако је ствар пре смрти прибавио одржајем у пуну квинитску својину, легат би, по Катонској регули, остао неважећи. Међутим, по *SC Neronianum*-у се легат у оваквом случају конвертује у *per damnationem*, што значи да ће важити чак и ако је тестатор умро пре него што је рок за одржај протекао! Дакле, и по *SC Neronianum*-у, као и по Катонијани, моменат смрти тестатора је ирелевантан, те можемо рећи да основни принцип који уводи *Regula Catoniana* није дерогиран Нероновом сенатском одлуком.

Међутим, дерогиран је принцип до кога се дошло ширим тумачењем Катонског правила, да се легат који је од почетка неважећи не може уопште накнадно оснажити. Свакако да је ово значајно сузило примену Катонијане на легате. Вероватно је да су случајеви које предвиђају *SC Neronianum* и из њега изведена тумачења правника били међу најчешћим случајевима у којима је долазило до неважности легата по основу Катонске регуле. Она се у класичном праву зато могла применити на легате само у ситуацији када дође до неважности легата из разлога недостатка *testamenti factio passiva* на страни легатара, или неког недостатка форме који се не може санирати путем Неронске сенатске одлуке (нпр. уколико легат није остављен на латинском, него неком другом језику), или уколико легат не важи због неважности тестамена у целини. Дакле, на основу *SC Neronianum*-а *Regula Catoniana* није била директно дерогирана, али је њена примена на легате сужена, и то, треба нагласити, на пољу преторског права. Наиме, легат који се оснажује применом Неронске сенатске одлуке остаје неважећи по цивилном праву, јер се његова „конвалидација“ остварује у оквиру другог правног система - преторског права, те можемо рећи да примена Катонијане није била сужена у оквиру *ius civile*-а.

*Samir Alicic, LL.M., Assistant
Law School of Novi Sad*

REGULA CATONIANA AND SC NERONIANUM

Abstract

Regula Catoniana regulates that a legacy void at the moment of drawing up the testament will remain void irrespectively of the time of the testator's death. In the classical period, application of the Rule of Cato spread and eventually it was formulated through the general principle that a legal deal that is void cannot be validated by mere lapse of time, not even based on changed circumstances. On the other hand, the original application of *Catoniana* on legacies narrowed. One of the acts by which the application of *Catoniana* was restricted is Nero's senate decision drawn up in the middle of the first century AD, which anticipated that a void legacy *per vindicationem* by which the testator legated somebody else's object is considered a valid legacy *per damnationem*. The application of this senate decision was expanded by lawyers' interpretation to all legacies void on account of wrong form choice. Nero's senate decision was not opposed to the fundamental meaning of the Rule of Cato, by which the moment of the testator's death is not relevant for the validation of legacy, because following Nero's decision legacy becomes valid by initiative of a concerned person and not by the lapse of time or on account of changed circumstances. However, the principle reached by a broader interpretation of the Rule of Cato has been derogated in that a legacy that is void from the beginning cannot subsequently be validated at all. Thus, on the basis of *SC Neronianum*, *Regula Catoniana* was partially derogated by way of praetorian law, but it was still valid in the domain of civil law, since legacy validated by senate decision remained void by *ius civile*.